

CHRISTEL STORMHØJ

POSTSTRUKTURALISMER
- VIDENSKABSTEORI, ANALYSESTRATEGI, KRITIK

FORLAGET SAMFUNDSLITTERATUR

Introduktion

Indledning

I dette kapitel præsenterer jeg min – og dermed én mulig – forståelse af poststrukturalismer. I første omgang gør jeg rede for min opfattelse gennem negative definitioner, altså definitioner af hvad poststrukturalismer ikke er. I anden omgang indkredser jeg min forståelse af poststrukturalismer gennem åbne og positive bestemmelser. Poststrukturalismer forstår jeg som en samlebetegnelse for en række forskellige og løst beslægtede strømninger i filosofi, sprogvidenskab, andre humanvidenskaber samt i samfundsvidenskaberne. Det udelukkende 'løse' slægtskab er et resultat af, at poststrukturalismer ikke udgør en teori om viden i gængs forstand. Snarere kan poststrukturalismer beskrives som 'antifundamentalistiske' tænkemåder, der udvikles gennem dialog mellem de forskellige strømninger, og som via differentierede analysestrategier udmøntes i forskellige kritikker af den traditionelle vestlige filosofis og samfundsvidenskabelige tænkings metafysiske grundlag ('fundamenter'). Jeg beskriver i min positive bestemmelse af poststrukturalismer en række kendetegn ved disse måder at tænke på ved siden af antifundamentalismen. Dernæst redegør jeg for min opfattelse af poststrukturalismernes kritiske og politiske sigte og udpeger fire hovedanalysestrategier, som kritik kan udøves igennem. Afslutningsvis præsenterer jeg bogens opbygning og nærmere indhold.

Hvad er poststrukturalismer ikke?

Det er en udbredt praksis blandt poststrukturalistiske tænkere at vægre sig ved enhver form for etikettering og formalisering af deres tænk-

kemåde samt ved klare og entydige definitioner af de begreber, de udvikler og gør brug af. Snarere er det kutyme at fremhæve, hvad ens tænkemåde står i opposition til og adskiller sig fra; hvad den ikke er og ikke går ud på (se f.eks. Derrida 2002a; Foucault 1985). Grunden hertil er ikke først og fremmest intellektuelt 'krukkeri'. Men derimod umuligheden af definitive klassifikationer og definitioner, som er en logisk konsekvens af de interne forskelle såvel som af antifundamentalismen i poststrukturalistiske tænkemåder. For at yde forskellene retfærdighed er det nødvendigt at tale om poststrukturalismer. Altså at bruge termen i en flertalsform. Antifundamentalismen nødvendiggør på sin side, at når man alligevel forsøger at beskrive, hvad poststrukturalismer 'er', så må man holde sig for øje og klargøre for sig selv, at ens beskrivelse udspringer af ét perspektiv på eller én fortolkning af, (hvad) poststrukturalismer (er). Det betyder, at andre fortolkninger ville lede til andre beskrivelser. På baggrund af disse indledende markeringer vil jeg i første omgang indkredse poststrukturalismer gennem negative definitioner, dvs. bestemmelser af hvad poststrukturalismer *ikke* er eller *ikke* kan defineres som.

For det første kan poststrukturalismer ikke entydigt og 'neutralt' defineres, da definitionen selv vil være betinget af det perspektiv eller den fortolkning, som den skabes ud fra. Når jeg efterfølgende definerer poststrukturalismer som antifundamentalistiske tænkemåder, er det netop ud fra én bestemt tolkning, der betoner poststrukturalismernes kritik af grundlagstænkningen i vestlig filosofi og samfundsvidenskab. For det andet er poststrukturalismer ikke ét kohærent system af bestemte grundsætninger og slutningsregler. Poststrukturalismer udgør altså ikke et videnskabeligt program med en metodelære i traditionel forstand. Dvs. en række forskrifter eller normer for fremgangsmåde, der bør efterleves for at forlene undersøgelsen med videnskabelighed. For det tredje er poststrukturalismer heller ikke en betegnelse, som jeg – eller andre – kan tage patent på, da der ikke kun er mange måder at være poststrukturalist på, men også flere måder at bruge og omsætte poststrukturalismer på i konkrete forskningspraksisser. For det fjerde kan poststrukturalismer heller ikke bestemmes ved henvisning til et bestemt genstandsfelt, til en bestemt disciplin, et bestemt oprindelsessted eller til en kronologisk ordnet række af tænkere. Endelig, for det femte, kan poststrukturalismer ikke entydigt afgrænses

mod og forstås som en total afvisning af de metafysiske grundantagelser, som den vestlige filosofi og også store dele af den samfundsvidenskabelige tænkning traditionelt har bygget på for at begrunde viden. Det vil sige sådanne selvgaranterende grundlag som 'det værende', 'fornuften', 'subjektet' eller en bagvedliggende sandhedsdimension, selvom poststrukturalismer kan forstås som forskellige kritikker af netop disse metafysiske antagelser. Det er kendetegnende for poststrukturalismer, at de ikke kun kritisk bearbejder den metafysiske tradition indefra for at afdække og udfordre de grænser for tænkningen, som denne tradition sætter. Men også at de har et refleksivt forhold til metafysikken, da enhver metafysikkritik selv befinder sig inden for dens område.

Hvad er poststrukturalismer så?

Forskellige teoretikere har i tidens løb karakteriseret poststrukturalistiske tænkemåder på forskellig vis. I denne sammenhæng vil jeg fremhæve tre, som har betydning for min forståelse. Ifølge Rosi Braidotti (1994: 4 & 22 f.) kan poststrukturalistiske tænkemåder anskues som "nomadiske", dvs. tænkemåder der er uden fast opholdsted, men som rejser omkring. Ved brug af nomade-metaforen betones ikke kun, hvordan poststrukturalismerne søger at befri sig fra enhver forestilling om selvgaranterede grundlag, men også hvordan poststrukturalismerne krydser grænser (disciplinære, geografiske og tidsmæssige) og er i bevægelse. Med inspiration fra Irving Velody og Robin Williams (1998: 2) er det muligt at forstå poststrukturalismer som "en antifundamentalistisk dialog" mellem mange forskellige samtalepartnere, hvis "eklektiske overfladeslægtsskab" er en følge af, at poststrukturalismer ikke er en teori om viden i gængs forstand, dvs. en erkendelsesteori ("another foundational theory of knowledge"). Altså en teori, der beskæftiger sig med forudsætningerne for, at der kan frembringes gyldig viden. Med dialog-metaforen betones den ikke-reducerbare flerstemmighed i poststrukturalismer, ligesom det påpeges, at 'fællesmængden' mellem poststrukturalismerne udgøres af antifundamentalismen. Med udgangspunkt i disse 'indkredsningforsøg' vil jeg efterfølgende nærmere karakterisere min

forståelse af poststrukturalistiske tænkemåder ved at fremhæve en række centrale træk ved dem.

Antifundamentalismen udgør således det første fremtrædende og samtidig mest centrale træk (Braidotti 1994: 22 f.; Velody & Williams 1998: 2). Den udspringer af poststrukturalismernes grundlæggende sprogfilosofiske informering, der ofte implicerer en drejning fra erkendelsesteori til sprog. Erkendelsesteori sigter på at bestemme de betingelser, der skal være til stede for, at der kan frembringes gyldig, i betydningen universel eller sand, viden, og som gør det muligt at begrunde og legitimere videnskabeligt arbejde. Sproget betragtes almindeligvis i erkendelsesteori som et transparent og neutralt medium, der afspejler eller afbilder virkeligheden, og som kommunikerer mening entydigt. I poststrukturalismer derimod, forstås sproget som en aktivitet, der som sådan skaber mening. Samtidig understreges det, at sproget udelukkende skaber mening tvetydigt og ufuldstændigt. Eftersom sproget er det, der skaber mening, tildeles det en aktiv, konstituerende rolle i erkendelsesprocessen. Drejningen mod sproget implicerer, at virkelighed og erkendelse ikke kan adskilles fra hinanden. Baggrunden er, at det ikke er muligt at erkende virkeligheden forud for vores menneskelige begrebsverden og dermed forud for tænkning, der er forankret i verden, og som forløber gennem vores sproglige begreber og kategorier. Overhistoriske betingelser for menneskelig erkendelse, der netop skulle tjene som grundlag for sand erkendelse og frembringelse af gyldig viden inden for erkendelsesteori, findes ikke. Poststrukturalismer hævder altså, at det 'virkelige' umuligt kan skilles fra erkendelsens mulighedsbetingelser, som udgøres af sproget, generelt forstået som en betydningsproducerende praksis og specifikt som historiske, kollektive dannelser, såsom diskurser, fortolkningsperspektiver og begrebsskemaer. Disse bestemmelser af erkendelsens betingelser implicerer samtidig, at subjektet ikke er et sproguafhængigt centrum for erkendelse. Subjektet er snarere decentreret i et netværk af diskurser, perspektiver osv., som udstikker udsagnspositioner for det. Grundtanken i den sproglige vending er, at ingen af de metafysiske grundbegreber, som den traditionelle vestlige filosofi og samfundsvidenskabelige tænkning baserer sig på, såsom 'det konstituerende subjekt', eller 'det materielle', kan udgøre et fundament i genuin forstand, eftersom den erkendelsesmæssige adgang

til virkeligheden uundgåeligt er via historiske, kollektive dannelser. Videnskabelig viden er derfor ikke funderet i noget absolut eller ubetinget, hvorfor videnskabelige udsagn, der gør krav på at være universelle, bestrides. Hvis det altså ikke er muligt at finde sådanne fundamentaler, så kan det omvendt gøres gældende, at der må være tale om et uomgængeligt element af skabelse af noget nyt, en tilsætning, eller hvad der også kunne kaldes en konstruktion i frembringelse af videnskabelig viden (Braidotti 1994: 22; Velody & Williams 1998: 3 & 7; Deleuze & Guattari 1996: 25 & 35 ff.; Hansen & Sehested 2003: 18).

I forlængelse af antifundamentalismen udgør perspektivisme et andet centralt træk ved poststrukturalistiske tænkemåder. Perspektivisme indebærer, at vi, i betydningen kropslige individer, ser verden, erkender verden igennem et perspektiv, hvorfor erkendelse er forankret i en krop i en bestemt tid på et bestemt sted. Erkendelsens forankring i verden omtales også som erkendelsens "situering" eller "kropsliggjort-hed" (Braidotti 1994: 3 f.; Haraway 1991: 188 f.). Erkendelse er forbundet med eller mere præcist drevet frem af magt, værdier eller interesser. Det implicerer, at vi har noget for – et eller flere ærinder – med vores erkendelse og dermed med vores videnspåstande. Viden, inklusive videnskabelig viden, har derfor en normativ-politisk karakter. Den er partisk. Erkendelsens situering implicerer også, at viden er partiel eller begrænset. Konsekvenserne af perspektivismen er ikke kun, at videnskaben må besinde sig på en mere moderat ambition end den at ville producere universel viden. Men også at videnskaben må oparbejde en ansvarlighed for sine videnspåstande.

Ved siden af antifundamentalismen og perspektivismen er tværdisciplinaritet et tredje markant kendetegn ved poststrukturalistiske tænkemåder (Braidotti 1994: 36; Velody & Williams 1998: 1). Tværdisciplinariteten indebærer en betydelig grad af forskellighed og sammensathed i tænkningen. Eksempelvis er opfattelsen af sprog og betydningsdannelse i poststrukturalismer sammensat af elementer fra både analytisk filosofi og strukturel sprogteori. Analytisk filosofi er orienteret mod den anvendte sprogbrug i konkrete praksissammenhænge og hævder, at ords betydning er deres brug. Strukturel sprogteori derimod er optaget af sproget som et abstrakt system af tegn, hvor betydning skabes gennem tegnenes interne sammenhængs- eller udelukkelsesrelationer.

Et fjerde kendetegn er, at poststrukturalismernes tilblivelse er præget af en udbredt *trafik på tværs af kontinenter* (USA, Europa og Australien), *landegrænser* og *historiske perioder* (Braidotti 1994: 24 & 36 f.)

I forlængelse af de disciplinære, geografiske og tidsmæssige grænseoverskridelser er et femte kendetegn ved poststrukturalistiske tænkemåder, at de udvikles ved en *overførsel af begreber*, som bevidst anvendes uden for den kontekst, som de oprindeligt optrådte i, og som derfor afsporer de overførte begrebers oprindelige sigte (Braidotti 1994: 37). Eksempelvis overfører filosofen Judith Butler et begreb om performativitet, der oprindeligt stammer fra den analytiske filosofi, nærmere bestemt fra Austins talehandlingsteori, til en kønsteoretisk sammenhæng. I Austins univers henviser performativer til bestemte former for ytringer, der er kendetegnet ved, at de skaber og sætter det ind i virkeligheden, som de benævner. Austins sigte med begrebet var at betone, at sproget har mange andre funktioner end den konstaterende. At tale er også at handle. Hos Butler danner begrebet derimod udgangspunkt for en begrebsliggørelse af køn som skabt ved brug af performativer, f.eks. 'han' og 'hun', 'det er en dreng' og 'det er en pige' osv. Hendes formål med brugen af begrebet er at betone kønets diskursivt konstruerede karakter.

For det sjette er det kendetegnende for poststrukturalistiske tænkemåder, at forskellige *sprog* til at beskrive virkeligheden med *blandes*, hvorved grænser mellem genrer opløses (Braidotti 1994: 37). Eksempelvis blandes det abstrakte, filosofiske sprog, der (tilsyneladende) ene og alene er vejledt af fornuft, og som konnoterer seriøsitet, videnskabelighed og funktionalitet, med det litterære, poetisk-lyriske sprog, der arbejder metaforisk, og som er fyldt med patos. Pointen med denne sprogblending er bl.a. at problematisere grænserne mellem sprogene og dermed mellem disciplinerne. Disse sprog er nemlig ikke og har aldrig været totalt adskilte, eftersom eksempelvis det abstrakte, filosofiske sprog oftest bygger på metaforer, som hentes ind fra den litterære genre.

Opsummerende har jeg fremhævet seks centrale træk ved poststrukturalistiske tænkemåder, nemlig:

- antifundamentalisme
- perspektivisme
- tværdisciplinaritet/forskellighed